

He Tauranga Ika te ‘Mātauranga Māori’
He Whiriwhiri i te tauira a Apirana Ngata
 Te Ahukaramū
 Charles Royal

Ko te ‘mātauranga Māori’ - mai anō i ngā tūpuna, ā moroki noa nei - tētahi momo mātauranga e āta whakawākia ana, e āta tiro tirohia ana, e āta wānangatia ana i ēnei rā. Kei ngā momo whare ako, kei ngā marae, kei ngā rūnanga, kei ngā momo whare katoa o te iwi Māori ēnei kupu e kōrerotia ana. E puakina ana hoki ēnei kupu i ngā whare o te Kāwanatanga, i te ngutu tangata hoki e pātai ana mehemea e whai take ana tēnei momo mātauranga i ēnei rā, kāhore rānei? E rangona ana tēnei urupounamu i ngā tōpito katoa o Aotearoa me Te Wai Pounamu.

He rite hoki te mātauranga Māori ki ngā mātauranga o ngā iwi whenua o te Ao inā, he mātauranga i āta tāmia, i āta whakahekengia tōna tupu i te nohoanga o ngā whenua e ngā iwi o Uropi. Heoi, ahakoa te tūāporoporo tangata o tā tātou mohio i ēnei rā, kei te mau tonu ētahi wāhanga nui o tēnei momo mātauranga - he maramara kōrero, he whakapapa, he waiata, he karakia, he mohio ki ētahi tikanga o mua, te reo Māori, aha atu, aha atu, kei te mau tonu ēnei mōrehu taonga. I reira, ka hua ai te pātai, he aha te hua o ēnei taonga e rauhītia ana ki raro i te ingoa o te ‘mātauranga Māori’?

He nui hoki ngā wāhi e kitea ai ngā whakahau kia manaakitia te ‘mātauranga Māori’. Nei rā ‘Te Wawata nui’ a Te Wānanga-o-Raukawa mō āna mahi, mō ana whāinga:

(Ko te wawata nui a Te Wānanga-o-Raukawa) kia rangatira te tū a Te Wānanga-o-Raukawa hei whare ako, whakatupu hoki i te mātauranga.¹

E mea ana a Te Wānanga-o-Raukawa me pau katoa tōna kaha ki te ‘ako’, ki te ‘whakatupu’ hoki i te ‘mātauranga’. E pēnei ana hoki te wairua o te whakaaro a tō tātou kaumātua o Ngāti Awa, a Hirini Moko Mead, mō te mātauranga Māori:

Tērā anō tētahi atu whakaaro āku... arā, he whakahau i ngā kaiwhakaako katoa kia manaakitia te mātauranga Māori. Ā, me whakarere hoki e rātou ngā pōhēhētanga kua roa nei e kawea ana, pērā i te whakaaro e mea ana ki te kore te reo Ingirihi, e kore te tangata e ako i tētahi mea.²

E tautoko ana hoki a Tuakana Nepe o Ngāti Porou i tēnei whakaaro:

Me āta noho mārire te mātauranga ki ngā kura, hei reira ngā tamariki e mohio ai ki tō rātou hononga ki te taha wairua ki tā te Māori i whakarite ai.³

¹ Te Wānanga-o-Raukawa 2001, whārangi 839. Ko te mātauranga Māori tonu tā rātou e whakaaro nei.

² Mead 1997, whārangi 18. Nāku tēnei whakamāoritanga i ngā kōrero i tuhia ki te reo Ingirihi. ‘Another recommendation... is the call to all teachers to respect matauranga Maori and to unlearn ideas which they have inherited, such as that education begins with the English language.’

³ Nepe 1991. Nāku tēnei whakamāoritanga i ngā kōrero i tuhia ki te reo Ingirihi. ‘The kura must be an environment steeped in Māori knowledge which will link to the Māori metaphysical realm.’

Nō reira, he nui tonu ngā wāhi e kitea he whakahau e mea ana kia ora te mātauranga Māori. I konei, ka tokona ake ai he urupounamu:

- He aha te ‘mātauranga Māori’?
- He aha ōna āhuatanga e kore e kitea i ētahi atu momo mātauranga o te Ao?
- He aha ōna āhuatanga e ōrite ana ki ō ētahi atu momo mātauranga o te Ao?

Nā, i te mea e whakahaungia ana kia ora te mātauranga Māori, nei rā anō he urupounamu:

- Mō te aha rānei te take kia pupuritia te mātauranga Māori i ēnei rā?
- Ka taea e te mātauranga Māori te āwhina i ngā take, i ngā āhuatanga o ēnei rā?
- E taea ana te waihanga i te mātauranga Māori hou?
- Ka mutu, he aha te hua o te mātauranga Māori?

Kāti, he nui tonu ngā urupoumamu, ngā pātai nunui e puta ana mō te taonga nei o te mātauranga Māori. E kore e taea te whakautu i ēnei pātai katoa i konei, heoi, kei te roanga atu o ēnei tuhituhi, ka whakatakotoria e ahau ētahi whakaaro mō te urupounamu nei e mea ana, ‘he aha te mātauranga Māori?’ Tuarua, ka kōrerotia ētahi take e pā ana ki te hua o te mātauranga Māori i ēnei rā.

He nui noa atu ngā kōrero ka taea mō ēnei tū pātai. Hei konei ētahi whakaaro e whakaputaina ai kia whitingia e te rā, kia puhipuhia e te hau. He timatanga tēnei, ā, ko te otinga atu, kei te iwi anō, kei ngā huihuinga tāngata, kei ngā wānanga, otirā, kei te ngākau o te tangata. Heoi, mō konei ka puta ai ēnei whakaaro hei āwhina i tā tātou wānanga i ngā urupounamu kua tokona ake mō te ‘mātauranga Māori’.

Te Rapu i ngā whakamārama mō te ‘mātauranga Māori’

Me kōrero ahau mō tētahi āhua i pā ki ahau i te tau 1996. Nō tērā tau ahau i whakatūngia ai hei ‘Kaihautū’ i Te Wānanga-o-Raukawa, arā, ka riro māku e whakahaere i te tohu mātauranga e kiia nei ko te *Master of Mātauranga Māori*. Nā te mea e pērā ana te ingoa o ngā akoranga nei, ko te ‘mātauranga Māori’ te kaupapa nui hei whai mā ngā tauira. Heoi anō rā te mate, i tērā wā, kāore au i te tino mohio he aha tēnei taonga e kiia nei ko te ‘mātauranga Māori’. Nō reira, i tahuri ahau ki te rapu i ētahi whakamārama.

Kāti, e tātou mā, e tika ana te kī, atu i ētahi whakaaro itiiti noa iho nei – he rerenga kōrero kotahi noa iho nei - korekore nei ahau i kite i tētahi whakamārama, i tētahi whakataunga rānei mō te ‘mātauranga Māori’. Tērā ngā whakaaro a Whatarangi Winiata⁴ me Hirini Moko Mead⁵, heoi, he timatanga ēnei whakaaro, kāore anō i kitea noa te kaupapa nui.

I tahuri ahau ki te rapu i ngā tuhituhinga o ngā kupu nei o te ‘mātauranga Māori’. Kāore tonu nei i kitea he kōrero. I tirohia *Nga Mahi a nga Tupuna* – nā Tā Hori Kerei tēnei pukapuka – kāore kau te kupu ‘mātauranga’ e tāia ana i reira. I tirohia *Nga Moteatea* - te

⁴ Tirohia Te Wānanga-o-Raukawa 2001, whārangi ?

⁵ Tirohia Mead 1997, whārangi ?

pukapuka nui a Tā Apirana Ngata rāua ko Pei Te Hurinui - kāore kau i reira. I tirohia *A Dictionary of the Maori Language*, te pukapuka a ‘Te Wiremu’, kāore tonu i reira! Nō reira, e tika ana te kī, he ruarua noa iho nei ngā pukapuka a ngā tūpuna kei reira ngā kupu nei o te ‘mātauranga Māori’ e takoto ana. Haunga te kupu nei o te ‘mātauranga’ – tōna kotahi – he nui tonu ngā tuhinga o tēnei kupu⁶, heoi, mō ngā kupu nei o te ‘mātauranga Māori’, he ruarua noa iho nei.

Nā, nō te korenga i kitea he whakamārama e kawea whānutia ana, i tahuri ai ahau ki te pātai ki taku tūpuna koroua mehemea i mōhio tōna matua ki te ‘mātauranga Māori’. (I puta tōna matua i te whare wānanga o ngā tūpuna.) Nei rā te whakautu a taku koroua, “Kāore rawa taku matua i mōhio he aha te mātauranga Māori. He rite hoki taku matua ki te ika kāore nei e mōhio ana he aha tēnei mea te wai.” Kāti, koinei tonu te āhua. Ahakoa i tahuri ai ahau ki whea, kāore kau i kitea he whakamārama mō tēnei kupu. Kāore hoki i kitea i ngā pukapuka, kāore hoki o mātou kaumātua o ēnei rā e mohio ana ki tēnei kupu.

Kāti, nō te paunga o ngā wāhi i whakaarotia ai kei reira he whakamārama mō te ‘mātauranga Māori’, ka tokona ake te whakaaro, tērā pea nō nanahi noa iho nei tēnei kupu i titongia ai e tātou, e te iwi Māori, hei tohu i te mātauranga o o tātou tūpuna mai anō i Hawaiki tae noa mai ki ēnei rā. Ka mutu, i whakatakotonga tēnei kupu hei kaupapa whakanui i te mātauranga katoa o te iwi Māori. Arā, kua tīkina atu te kupu ‘mātauranga Māori’ hei tohu i te mātauranga katoa o te iwi Māori puta noa. Me he waiata, he karakia, he haka, he reo, he whakapapa, aha atu, aha atu, kia rauhītia ēnei taonga katoa i raro i te kupu nei o te ‘mātauranga Māori’. Koinei te whakaaro tuatahi i tokona ake.

Te Tuhinga a Tā Apirana Ngata i te ‘mātauranga Māori’

Nā, ahakoa he ruarua noa iho ngā takotoranga rānei, ngā whakapuakitanga rānei a ngā tūpuna i ēnei kupu, tērā ētahi e kitea ana i ngā kōrero a ngā tūpuna. Nā Tā Apirana Ngata o Ngāti Porou tētahi tuhinga o ngā kupu nei o te ‘mātauranga Māori’. E whai ake nei tāna whakatakotoranga i tāia rā ki *Pipīwharau* i te tau 1900.⁷ Nō te 9 o Tihema i te tau 1900 ana tuhituhi i tuhituhia ai. Tērā tētahi hui i tū i Pōneke. Ko Tamahau Mahupuku o Wairarapa te kaumātua o te hui nei, ka whakatakotoria e ia he kōrero mō te hui, mō te whakatau hoki i te iwi. Tērā anō a Apirana e whiriwhiri ana i ngā take o te hui, i ngā kōrero hoki a te kaumātua nei a Tamahau.

Ko te kupu nui tēnei o ngā huihuinga ki Pōneke i tēnei tau, ahakoa te maha o ngā kupu e puaki ana i ngā tāngata mātau i reira o ngā tikanga e hāngaia ana e ngā rangatira o te motu mō ngā pire i kōkiritia ki Te Whare Pāremata. Nā Tamahau Mahupuku i whakatakoto te take hei tirohanga mā ngā tāngata whai mahara o ia

⁶ Ko te wāhi nui e kitea ai te tuhinga o te kupu nei o te ‘mātauranga’ (tōna kotahi), kei ngā whiriwhiringa i ngā kōrero o *Te Paipera Tapu*. Ko te take, ko te ‘mātauranga’ te kupu te tīkina atu e ngā kaiwhakamāori hei kākahu mō ngā kupu, mō ngā tohutohu, mō ngā kōrero e tukuna ana e te atua nui o *Te Paipera* ki ana Poropiti, ki ana pononga. (Kei ‘Te Kenehi’ ngā takotoranga o te kupu ‘mātauranga’ hei tohu i ngā kupu o te Atua.) Ka mutu, ka pau te rautau mai i te tau 1800, e hāngai kē ana te ‘mātauranga’ ki ngā kōrero o Te Atua, tae noa ki ngā kōrero katoa o *Te Paipera*. Koia i whai take ai ngā kupu nei o te ‘mātauranga Māori’ hei tohu i te mātauranga whai mana o te atua Māori i mauria e ngā tūpuna o mua noa atu.

⁷ *Pipīwharau*, , nama 35, Hanuere 1900, whārangi 6. Tirohia hoki, http://www.nzetc.org/tm/scholarly/tei-TeoNgak-_N88678.html

iwi, o ia iwi, arā, kia tukua ki ngā taitamariki ngā kupu me ngā whakahaere mō te iwi a ēnei rā e tū mai nei.⁸

E hāngai ana te aronga o ēnei tuhituhi ki te huringa o te rautau, ki te putanga hoki o te whakatupuranga hou. I whakaritengia te tupunga o te whakatupuranga hou ki te kupenga hou. Koia 'ka hao te rangatahi':

Kāti ake ngā kaumātua hei tautoko. Ka haupū te kupenga tawhito ki uta, ki ngā parenga o ngā wai tauraki ai ki te rā, ka maroke, ka pakapaka. Kua taha ngā rā i hao ai i te ika o te moana, o te wai māori; ka waiho hei tirohanga kanohi, hei mihi mā nga tira e tuku ana ki te wai, 'Tēnā koutou ngā kaihao o ērā rangi, te manawa o te iti o te rahi.' Kua pū te ruha. Ka tuku ki te wai ko te kupenga hou, nō nanahi tata nei i whatua ai, he pakari i te mea e hou ana ngā whiri, kāore anō i pūngohe i te ia o te wai, i te taimaha o te haonga ika. Ka hao ko te rangatahi.

I konei ka kōrero a Apirana mō te hāngaitanga o te kupenga nei ki ngā kaumātua. Kei te whakahau hoki ia i ngā tamariki kia tupu i 'ngā rā o te Pākehā':

Waihoki, e ai tā ngā kaumātua, 'Nō te aronga tawhito mātou, ka kopa i roto i ēnei ngā rā, ka pūhoi ki te whai i ngā tikanga, i ngā mahara e tupu ake ana. Ko koutou ko ngā tamariki i whānau i roto i nga rā o te Pākehā nei, he waiū nō koutou tōna mātauranga, ko ana tikanga he kīnaki nō ngā kai i whāngaia ai koutou, ā, mohoa noa nei.

Mā koutou e kimi atu te roanga, te whānuitanga o ēnei mea hou, mā koutou hoki ngā kupu. He tika anō he tamariki koutou, otirā e whanatū ana ki te pou mārōtanga o te tangata, e wehe mai ai te taitamatanga, e tuku atu ai ki te koroheketanga. Mā koutou e tō atu ētahi wāhi o te reanga tawhito hei hono atu ki te reanga hou.' He hanga aroha hoki ēnei kupu ki te puaki i ngā kaumātua, anō e poroporoaki ana ki ngā oha a ngā tīpuna, ki ērā atu mea katoa e kiia nei e tāua he tikanga Māori.

Ka mutu ēnei kupu ohaoha a Apirana, kātahi ka tahuri ia ki te kōrero ki te whakatupuranga hou, otirā, ka puta ai tana pātai, ki whea te kupenga o te whakatupuranga hou e tukua ai. E mea ana ia, ahakoa rā te tahuritanga ake o te whakaako i te hunga tamariki ki te 'mātauranga o te kura', tērā anō ngā taonga o roto anō i te iwi Māori hei ako hoki mā ngā tamariki:

...Me pēnei ake tētahi kupu whakamārama... kei pōhēhē te Iwi Māori, ko te mātauranga e whakawhiwhia ana ki ngā tamariki i ngā kura ko te mutunga mai tērā. Kāore, he tapatahi te āhua o tērā, ko te mātauranga o te taha Pākehā, ko te mātau ki te tuhituhi, ki te tatau, ki te kōrero pukapuka, ki te kōrero i ngā reo o ngā iwi Pākehā... Tērā atu anō te wāhi o te mātauranga e toe ana, arā, ko te whai kia matatau ki te āhua o te iwi Māori me ana tikanga. Kia taea ēnā ka āhei ai te kī,

⁸ Nāku rā te tohutō i tā ki runga i tēnei takotoranga a ngā kupu nei a Apirana.

engari tēnā tangata kei waenganui e tū ana, kei te mātau ki te āhua o tētahi taha, o tētahi taha.

E mea ana a Apirana kia mau te tangata o te whakatupuranga hou ki ngā taha e rua. I konei ka puta ai tāna tuhinga i te kupu nei o te ‘mātauranga Māori’:

I pēnei ake ai te whakamārama kia ea ai tēnei pātai, **ki hea tuku ai te kupenga, ki hea hao ai te rangatahi? Ko te whakautu, hei waenganui, kua hei ngā taunga tawhito i te wā o te Māoritanga, kua hei ngā taunga hou rawa o te Pākehā, engari hei waenganui, kei reira te mano o te ika e pōrangirangi noa ana. Ko ngā tohunga hei hao i taua waenganui nā, ko te rōpū i whakatapurua tahitia i roto i te mātauranga Pākehā, i te mātauranga Māori.** Kei runga i a rātou te kupu nei, 'E hao rā e te rangatahi.'...

Ka nui rā te mihi atu ki tō tātou tupuna nei ki a Apirana me ana kupu tohunga ki te whakatau i te āhua o te iwi i ōna rā. Kāore kau ia i akiaki me mau noa iho nei ki te taha Māori anahe - i ‘ngā taunga tawhito i te wā o te Māoritanga’ - kia kore hoki e riro noa iho nei ki te taha Pākehā - ki ‘ngā taunga hou rawa o te Pākehā’ - engari, ki waenganui i ngā taha e rua. Kei reira te kai e kitea ana, ngā ‘ika e pōrangirangi noa ana’. Koia te wāhi hei hao rā mā te rangatahi. Ka mutu, e mea ana ia ko te momo tangata ‘i whakatapurua tahitia i roto i te mātauranga Pākehā, i te mātauranga Māori’, koia te tangata ka tohia hei ‘tohunga’ i raro i tēnei tū whakarite. E kore te tangata noa iho nei e whiwhi ki tērā momo tohungatanga, engari, ko te tangata e tohia pērātia ana, e ū ana hoki ki tētahi whakahaere, tōna rite kei te kupenga e hao ika ana ā waenganui i ngā taha e rua. Ka nui rā te whai tikanga o ēnei kupu a Apirana ki a tātou i ēnei rā. Ko te wāhi nui ki a tātou, kia kimihia, kia kitea te āhua o ngā ika i te taha Pākehā, i te taha Māori, i waenganui rā anō hoki.

Nā, kia tirohia te āhua o te whakatakotoranga nei a Apirana i ēnei kupu o te ‘mātauranga Māori’. Ki tēnei whakatakotoranga, e hāngai ana ēnei kupu o te ‘mātauranga Māori’ ki ‘te āhua o te iwi Māori me ana tikanga’. Arā, ki te whakahua a Apirana i ēnei kupu ‘mātauranga Māori’ nei, he tohu ēnei kupu i te ‘mātau’ a te iwi Māori ki ētahi mea. Ka mutu, ka taea te kī, e tohungia ana ki ngā kupu nei o te ‘mātauranga Māori’, ngā tikanga, ngā taonga, ngā kōrero, aha atu, aha atu, o te iwi Māori. Tōna rite pea, tērā tētahi tauranga ika, tōna ingoa ko te ‘mātauranga Māori’. Kāore anō tātou kia kōrero mō ngā ika kei taua tauranga e kaukau ana, heoi, e iri ana te ingoa nei o te ‘mātauranga Māori’ hei ingoa mā taua tauranga. Taihoa ake nei tātou e kōrero ai mō ngā ika, mō ngā kai o taua tauranga.

Nā, he aha te take me hua tērā tauranga ki te ingoa nei o te ‘mātauranga Māori’? Kei ngā kōrero nei anō a Apirana tētahi āwhina, tētahi tauira hei tiroiro mā tātou. Ka tae ki te tau 1900, ka kitea rā e te Māori, tērā anō tētahi atu tauranga ika kua wātea atu hei hī māna. Arā, nō te urunga ki ngā kura o ngā Mihingare, nō te tūnga o te Kāwanatanga, nō te tūtakitakitanga ki te Pākehā, ka kitea, tērā anō ētahi atu momo ika hei kai mā te Māori. Arā, ko te reo Ingirahi tērā, ko ngā kōrero o *Te Paipera Tapu* tērā, ‘ko te mātau ki te tuhituhi, ki te tatau, ki te kōrero pukapuka, ki te kōrero i ngā reo o ngā iwi Pākehā’ tērā, he ika anō ēnei taonga kāore i mōhiotia e te Māori i namata noa atu. Nō te tūtakitakitanga

i te Pākehā, koia ka mohio ai ki te tauranga nei. Ā, ka huaina tēnei tauranga ika ki te ‘mātauranga Pākehā’.

Nā, nō te ako i ētahi ‘mātau’ a te Pākehā, ka whakaaro iho te Māori, tērā anō ētahi atu ‘mātau’ a te Māori – ko te hanga whare tērā, ko te ngaki māra tērā, ko te hī ika tērā, ko te reo Māori tērā, aha atu, aha atu. Ka mutu, i te mea kāore kau ēnei taonga i mauria e te Pākehā (kia rite rawa ki tā te Māori i mohio ai), ka kiia nō te ‘taha Māori’ kē ēnei taonga, nō te tauranga ika Māori. Koia me tiki atu ai he ingoa, mā reira e mohiotia ai nō tētahi ‘wāhi Māori’ ēnei ika, kāore kau i puta mai i te tauranga ika Pākehā. Koia te take me tiki atu te ingoa nei o te ‘mātauranga Māori’, hei tohu i ngā taonga o te iwi Māori, tuarua, mā reira te tangata e mohio ai, kāore kau ēnei ika i puta i te taha Pākehā.

He Kupu Whakakaupapa mō te ‘Mātauranga Māori’

Kāti, me whakawhānui rā te āhua o ēnei kōrero. Me whakatakoto atu ahau i tētahi ‘kupu whakakaupapa’ mō te āhua o ngā kupu nei o te ‘mātauranga Māori’ i runga hoki i te tauira i tuhia mai nei e Apirana. Me mahara tātou, kāore anō tātou kia āta kōrero mō ngā taonga i roto i te tauranga ika nei. Arā, kei te kōrero tātou mō te tauranga ake nei, ā, me whakarāpopoto hoki ētahi āhuatanga o taua tauranga nei.

E mea ana ahau, e hāngai ana te kupu ‘mātauranga Māori’ ki te mātauranga o ngā tūpuna o ngā iwi Māori o ēnei rā. He momo mātauranga tēnei:

- i mātua tupu ake i Te Moananui-a-Kiwa, ā, i mauria mai ai hoki ki Aotearoa me Te Waipounamu
- i pupuritia, i whakawhānuitia hoki i runga i te āhua o te noho ki ēnei moutere, ā, i mua hoki i te taenga mai o te Pākehā ki Aotearoa
- i tupu anō hoki i runga i te tūtakitakitanga ki te Pākehā, heoi, ka haere te wā, ka āta tāmia, ka heke tōna tupu i te rua o ngā rautau ka pahemo nei
- hei ahakoa, kei te ora tonu, kei te mau tonu ētahi mōrehu taonga o te mātauranga Māori i ēnei rā

I mātua tupu ake i Te Moananui-a-Kiwa, ā, i mauria mai ai hoki ki Aotearoa me Te Waipounamu

Nō Te Moananui-a-Kiwa noa atu ō tātou tūpuna. He uri tātou nō ngā tūpuna o ngā waka nunui o ngā iwi Māori – Tainui, Te Arawa, Aotea, Mātaatua, me te tini noa atu – nō reira, nō Te Moananui-a-Kiwa noa atu te takenga mai o te ‘mātauranga Māori’. Kua kitea noa atu te whanaungatanga i waenganui i te mātauranga Māori me te mātauranga o ngā tūpuna o Tahiti, o Hawai’i me ētahi atu moutere o Poronīhia. Nō te ōritetanga o ngā kupu me ngā whakaaro i roto i ngā reo o ngā tāngata o Hawai’i, me Tahiti, me Rarotonga, me ētahi atu wāhi hoki, ka taea te kī, kāti, e takea mai ana ēnei iwi katoa i te pū kotahi, ā, e takea mai ana te mātauranga Māori i taua pū rā anō.

Nā, i mauria mai tēnei mātauranga e ngā tūpuna o runga o ngā waka. Kei te iwi o Aotea te kupu nui mō ngā taonga i mauria mai ai i runga i ngā waka, arā, tā rātou kupu e mea ana mō rātou anō, ā, ‘Ko Aotea utanga nui’, he nui nō ngā taonga i mauria mai ai e ngā tūpuna o tērā waka ka takoto mai i Aotearoa nei. Nō reira, he kete tonu ngā tāngata o

runga i ngā waka, ā, kei roto i ngā kete te taketakenga mai o te ‘mātauranga Māori’ e pupurititia ana.

I pupurititia, i whakawhānuitia hoki i runga i te āhua o te noho ki ēnei moutere, ā, i mua hoki i te taenga mai o te Pākehā ki Aotearoa

Ū ana ngā waka nei ki uta ka tahuri ngā iwi ki te noho i te whenua. Ko te hanganga mai tēnei o ngā pā nunui o ngā iwi o te motu. Nō te nohoanga i Aotearoa, ka pā ki a rātou ētahi āhuatanga kāore nei i kitea i Te Moananui-a-Kiwa. Arā, he rerekē ngā manu, ngā ika, ngā kararehe, ngā rākau me te aha noa atu. He whānui noa atu tēnei whenua i ngā moutere ririki i nohoia ai e rātou i Te Moananui-a-Kiwa. Kei konei hoki ētahi maunga tiketike kāore kau i Poronīhia. Nō reira, nō te rerekētanga o te whenua i tēnei whaitua o te Ao, ka tupu ā rātou whakamārama mō te whenua hou nei e nohoia ana e rātou.

Ka puta ngā whakatupuranga, ka tupu ngā iwi, ka nohonohoia te ika me te waka o Māui. Ka tupu te mātauranga o ngā iwi mō te noho i ēnei whenua. Nō te mea e kapi ana te whenua i Te Waonui-a-Tāne, kua tairangatia rā a Tāne ki roto i ngā kōrero o ngā iwi (kua kore hoki he take mō ngā haerenga nui i runga i te moana, i te marae o Tangaroa.). Nā te whakawhanaunga ki a Tāne i whai oranga ai te iwi. Koia i tohunga ai te mohio a ngā tūpuna mō ngā manu o te ngahere, mō nga mea ngokingoki, mō ngā rākau, me te maha noa atu o ngā taonga o tērā wāhi. I reira te ‘mātauranga Māori’ ka whakawhānuitia ai.

I tupu anō hoki i runga i te tūtakitakitanga ki te Pākehā, heoi, ka haere te wā, ka āta tāmia, ka heke tōna tupu i te rua o ngā rautau ka pahemo nei

Heoi, ka tae mai ki te ūnga mai o ngā waka o Uropi ki Aotearoa. I te tuatahi, nō te tūtakitakitanga ki te āhuatanga hou, ka puta ai he whakaaro hou, ā, ka tupu ai hoki te mātauranga o te iwi. Koia te āhua i pā ki ngā iwi i ngā tekau tau mai i te tau 1780. Arā, nā te Pākehā ētahi taonga hou i mau mai ki Aotearoa, ā, ka tīkina atu e te Māori hei whāwhā, hei whakamahi mā rātou. Ko te pū tērā, ko te tuhituhi tērā, ko ngā momo waka hou tērā, ā, ka whāwhāria katoatia ēnei i tērā wā hei āwhina i te whakatinatanga o ngā kaupapa o te iwi.

Heoi, ka tupu hoki te tokomaha o te iwi Pākehā, ā, ka tupu hoki te riri i waenganui i te iwi Māori me te iwi Pākehā. Ko ngā pakanga nunui ēnei i puta i te tekau tau mai i te tau 1860 i raupatutia ai ngā whenua o ngā iwi ka riro ki te Pākehā, ki te Kāwanatanga. Nō te pērātanga o te ngarohanga o te whenua, ka heke te tupu o ngā iwi, ka heke hoki te tupu o te ‘mātauranga Māori’. Tae rawa ake ki te tau 1950, kua tino heke te tokomaha o ngā tāngata e mātau ana ki te kōrero i te reo Māori, ki ētahi atu taonga o te iwi Māori pērā i ngā tikanga o te marae, o te hī ika, o te ngaki māra, o te hanga whare, o te whakahaere whare wānanga, aha atu, aha atu. I heke hoki te tupu o ēnei taonga katoa i runga i te raupatutanga o te whenua me te hekenga hoki o te tupu o ngā iwi.

Hei ahakoa, kei te ora tonu, kei te mau tonu ētahi mōrehu taonga o te mātauranga Māori i ēnei rā

Heoi, ahakoa te hekenga o te tupu, ahakoa kei te tūāporoporo tā tātou mohio o ēnei rā, kei te pupurititia tonutia hoki ētahi maramara kōrero, ētahi mōrehu taonga o te mātauranga Māori i ēnei rā tonu nei. Ko te reo Māori tērā, ko ētahi tikanga me ētahi kōrero tonu o te

whare wānanga, ko ngā whakapapa o te Ao, ko ngā waiata me ētahi atu kōrero, ko te whakairo, ko te raranga, ko te whakatangi i ngā taonga pūoro, aha atu, aha atu, tērā anō ngā taonga i takea mai i te wā o ō tātou tūpuna e mauria tonutia ana e tātou i ēnei rā. He nui hoki ngā tuhituhi me ētahi whakaaturanga hoki o ngā taonga o te mātauranga Māori hei tiroiro, hei whakaaroaro hoki mā tātou.

Nā, i te mea, e mau tonu ana ēnei mōrehu taonga, kāore anō i tuturu ngaro noa, tērā te tauritanga ake o te Māori, o ētahi o Aotearoa put anoa, ki te kimi, ki te wānanga, tērā pea kei te mātauranga Māori ētahi taonga hei āwhina i a tātou i ēnei rā. Tērā ētahi māramatanga – pērā i te whanaungatanga o te tangata ki te Ao – o roto anō i te mātauranga Māori kia wānangatia e tātou kei kore hoki e puta he hua mā ngā whakatupuranga o ēnei rā.

Ngā Ika o roto i te tauranga e mohiotia nei ko te ‘mātauranga Māori’

Nā, kua puta ā tātou whakaaro mō te tauranga ika e mohiotia nei ko te ‘mātauranga Māori’. I nāianei, me haere atu tātou ki te ruku i taua tauranga, ki te hī hoki kia āta kitea te āhua o ngā ika e kaukau ana i reira. Nā, me pēwhea tēnei e taea ai, i te mea, he kōrero whakarite tēnei? Arā, ehara i te mea kei te moana ake nei tētahi tauranga e takoto ana, ka haere atu rā tātou ki te hī. E kao. He kōrero whakarite tēnei mō te ‘mātau’ a te Māori i mua. Heoi, tērā ētahi tauira hei tiroiro mā tātou.

Ngā Whare o ngā Tūpuna

Kei ngā whare o ō tātou tūpuna he āwhina mō te whakautu i tēnei pātai. Inā ki te whakaarotia e tātou te āhua o ngā whare o te wā i noho ai ngā tūpuna ki ō rātou pā, kei reira tētahi whakariteritetanga i ngā mātauranga i mohiotia ai e rātou. Arā:

- *te whare wānanga* – te whare ako i ngā tamariki toa ki ngā kōrero nunui o te iwi
- *te whare rūnanga* – te whare whakatakoto tikanga mā te iwi
- *te whare tapere* – te whare whakangahau a te iwi
- *te whare pora* – te whare ako i te raranga
- *te whare-tū-taua* – te whare ako i ngā tikanga me ngā kawa o te riri
- *te whare ahuwhehua* – te whare ako i ngā tikanga o te ngaki māra

Nō reira, mā te tiroiro i ngā mōrehu taonga o roto i ēnei ‘whare’, ka kitea atu ngā taonga o te mātauranga Māori, ka kitea hoki ngā taonga hei ako, hei wānanga mā te tangata o ēnei rā.